

16.
MARTS

SATURS

ĪSUMĀ (IEVADAM)

KAS IR 16. MARTS?

CENTIENI NOMELNOT LATVIJAS VALSTI

KAS BIJA LATVIEŠU LEĢIONS?

LATVIJAS VALSTS NOSTĀJA

PAPILDU INFORMĀCIJA

EKSPERTI LEĢIONĀRU ATCERES
DIENAS JAUTĀJUMOS

ĪSUMĀ (IEVADAM)

Latvijas valsts savus kritušos karavīrus godina Lāčplēša dienā, 11. novembrī, – varoņu dienā. 16. marts nav oficiāla valsts piemiņas diena.

Otrā pasaules kara gados tika nelikumīgi izveidots tā saucamais Latviešu leģions (oficiālais nosaukums: Latviešu SS brīvprātīgo leģions, saīsināti – Latviešu leģions¹). Latvija kā valsts jau bija iznīcināta 1940. gadā un piedzīvoja divu totalitāru režīmu – Padomju Savienības un nacistiskās Vācijas – okupāciju. Ar necilvēcīgām represijām, nepārtrauktu teror, iebiedēšanu un pazemošanu gan nacistiskā Vācija, gan staļiniskā PSRS pretēji starptautiskajām tiesībām piespieda daudzus dažādu tautību Latvijas iedzīvotājus iesaistīties to bruņotajos spēkos. Nacistiskā Vācija, pārkāpjot 1907. gada Hāgas starptautisko konvenciju par kara vešanas noteikumiem, nelikumīgi mobilizēja Latvijas iedzīvotājus, iesauca armijā ap 115 000 jaunu vīriešu, no tiem bojā gāja ap 25 000–30 000 karavīru. Latvijas tautas zieds tika ciniski iznīcināts abu lielvaru cīņās. Pēc kara dzīvus palikušos vācu armijā iesauktos puišus padomju okupācijas režīms nežēlīgi represēja un sodīja.

Sarkanajā armijā tika mobilizēti gandrīz 100 000 Latvijas iedzīvotāju, no kuriem bojā gāja ap 35 000.

Vēsturiski par to atbildīga ir gan staļiniskā PSRS, gan nacistiskā Vācija. Latvijas tautas likteņi tika salauzti, sagandēti un piesmiesti. Tikai atjaunojot Latvijas valsti 20. gadsimta 90. gados, šī netaisnība tika pārtraukta.

Diemžēl 16. martu atsevišķas sabiedriskās organizācijas izmanto, lai izvirzītu nepatiesas apsūdzības pret Latviju un latviešiem, t. sk. pat inkriminējot absurdu nacisma atdzimšanu un tā atbalstīšanu. Šādi apmelojumi tiek izteikti un izplatīti ar nolūku starptautiski diskreditēt Latvijas valsti.

Valsts pamatlikuma – Satversmes – ievadā teikts, ka Latvijas valsts godina savus brīvības cīnītājus, piemin svešo varu upurus, nosoda komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumus. Par totalitāro režīmu simbolikas publisku nēsāšanu Latvijā paredzēts kriminālsods.

Latvija kā demokrātiska valsts nodrošina visas cilvēka tiesības un brīvības, ieskaitot pulcēšanās brīvību.

¹ Ezergailis A. (sast.).

Latviešu leģions: varoņi, nacisti vai upuri? No Amerikas Savienoto Valstu Nacionālā arhīva kara noziegumu izmeklēšanas materiāliem, 1945–1950.

Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1998. 9. lpp.

🏠 uz saturu

KAS IR 16. MARTS?

1944. gada 16.–18. martā leģiona 15. un 19. divīzija kaujās pret Sarkanu armiju pie Veļikajas upes Krievijā pirmo un vienīgo reizi cīnījās kopā. Pēc neoficiālām ziņām, šajās kaujās krita ap 2000 karavīru.

Ideja par Latviešu leģiona atceres dienu 1952. gadā radās latviešu veterānu trimdas organizācijai „Daugavas Vanagi” Londonā. Tā nolēma kritušo kara biedru piemiņu turpmāk ik gadu atzīmēt 16. martā.

Kopš 20. gadsimta 80. gadu beigām arī Latvijā 16. martā bijušie leģionāri un viņu tuvinieki atceras un piemin Otrā pasaules kara cīņās kritušos, ievainotos, dzīvi palikušos, trimdā izkaisītos, padomju filtrācijas un soda nometnes pārdzīvojušos, kā arī tur bojā gājušos latviešu karavīrus, kas bija spiesti uzvilkt svešas uniformas.

Lielākie piemiņas pasākumi notiek Rīgā (dievkalpojums Doma baznīcā, gājiens un ziedu nolikšana pie Brīvības pieminekļa) un Tukuma novada Lestenē, kur atrodas leģionāru Brāļu kapi. Noskaņa ir mierīga, cilvēki piemin kritušos, daudziem acīs ir asaras – māsa atceras brāli, meita un mazdēls nekad nesatikto tēvu un vectēvu, bijušie karavīri – savus biedrus.

🏠 uz saturu

CENTIENI NOMELNOT LATVIJAS VALSTI

Diemžēl kopš pagājušā gadsimta 90. gadu beigām Krievija un tās valdības kontrolētie masu mediji 16. marta pasākumus Latvijā interpretē nepatiesi. Informācija tiek balstīta uz vēsturiskajai patiesībai neatbilstošiem izdomājumiem un faktu sagrozījumiem. Arī Krievijas valsts amatpersonas publiskajā telpā aktīvi pauž savu viedokli par šo atceres pasākumu, tās dalībniekus apmelojot un pat dēvējot par neonacistiem. Šīs darbības ir daļa no informatīvā kara, ko ar īpašu intensitāti pēdējā laikā turpina īstenot Krievija, kas pēc savas agresijas Ukrainā ir klaji pārkāpusi starptautiskās tiesības.

Lai vismaz šķietami pamatotu absurdo uzskatu par neonacismu kā problēmu Baltijā un citur Eiropā, Krievijas ārpolitikas dokumentos demagoģiski tiek norādīts uz atsevišķu politisko grupu nostāju šajā jautājumā un dažu PSRS represīvo iestāžu un noziegumus pret cilvēci izdarījušo kara veterānu likumīgo tiesāšanu.

Krievijai, šķiet, nav pieņemama Latvijas valsts taisnīgā attieksme pret noziegumiem – gan pret padomju, gan nacistu totalitāro režīmu zvērībām. Tā liek lietā arī apšaubāmus ideoloģizētus pētījumus, kuros cenšas piemiņas pasākumus interpretēt kā „pierādījumus” neesošai nacisma slavināšanai. Šādi apgalvojumi ir nepamatoti un nepatiesi.

KAS BIJA LATVIEŠU LEĢIONS?

² SS (vācu val. *die Schutzstaffel*) – nacistu partijas apsardzes vienības, ko vēlāk pārveidoja par atsevišķu, armijas virspavēlniecībai nepakļautu karaspēku, atdalot „leroču SS” (*Waffen SS*) daļas no „Vispārējā SS” (*Allgemeine SS*), kur uzņēma tikai nacistu partijas biedrus un „āriešu rases” pārstāvjus. Latviešu leģions iepriekš minēto iemeslu dēļ tika pakļauts „leroču SS” daļām, kas pildīja tikai militārus uzdevumus frontē.

Pēc nacistiskās Vācijas karaspēka sakāves pie Staļingradas tika sākta jaunu militāro vienību komplektēšana no okupēto Eiropas valstu iedzīvotājiem. 1943. gada 10. februārī nacistiskā Vācija pretēji starptautiskajām tiesībām izdeva rakstisku pavēli par Latviešu SS „brīvprātīgo” leģiona izveidi.

Tā kā kara likumi un starptautiskās tiesības (1899. un 1907. gada Hāgas konvencijas) nepieļāva okupēto zemju iedzīvotāju mobilizāciju armijā, tie juridiski tika pakļauti nevis vācu armijas vadībai, bet SS², kas oficiāli skaitījās nemilitāra struktūra. Leģiona nosaukumā iekļautais vārds „brīvprātīgie” bija nepieciešams, lai apietu 1907. gada Hāgas starptautisko konvenciju. Realitātē leģiona komandieri bija vācieši, divīziju štābus vadīja vācu virsnieki, latvieši faktiski bija tikai „lielgabalu gaļa”.

Par izvairīšanos no mobilizācijas draudēja ieslodzījums koncentrācijas nometnē. Sākot ar 1944. gadu, par izvairīšanos varēja piespriest arī nāvessodu. Vasarā tika pieņemts lēmums nošaut ikvienu, kas nepakļaujas mobilizācijai 48 stundu laikā.

Īstu brīvprātīgo, pēc ekspertu vēsturnieku aplēsēm, leģionā nebija vairāk par 15–20 procentiem, savukārt pārējie 80–85 procenti tajā nonāca tiešas mobilizācijas rezultātā.

Jāņem vērā laikmeta kopējais konteksts un katra individuālie iemesli, kas motivēja cīnīties pret draudošo otrreizējo padomju okupāciju Latvijā: 1940. gadā PSRS okupācijas rezultātā Latvijas valstiskā neatkarība bija iznīcināta, sākās necilvēcīgs terors pret Latvijas pilsoņiem; 1941. gada 14. jūnijā padomju vara uz Sibīriju deportēja gandrīz 15 000 dažādu tautību Latvijas iedzīvotāju – ne tikai vīrus spēka gados, bet arī zīdaiņus, bērnus, sievietes, vecus vīrus un sievas. Turpat vai katram Latvijā palikušajam bija izsūtīts kāds no tuviniekiem. To izmantoja nacistu propaganda – leģionāriem frontē deva solījumus, ka viņi cīnās par Latvijas brīvību, lai gan nekāda Latvijas valsts atjaunošana nacistu plānos neietilpa. Šī pretruna starp cerībām uz valsts atgūšanu, padomju okupācijas novēršanu un patieso realitāti iezīmēja leģionāru traģēdiju Otrajā pasaules karā.

Abas leģiona divīzijas kā frontes vienības 1943.–1945. gadā kaujās cīnījās pret PSRS karaspēku. Leģions kā militārais formējums nav saistāms nedz ar holokaustu, nedz ar kara noziegumiem pret cilvēci. Leģionā mobilizētie karavīri nepiedalījās represīvajās akcijās pret civiliedzīvotājiem. Leģions bija frontes vienība, un trešdaļa tās kareivju krita frontē. Nevieni nekad nav atzīts par vainīgu kara noziegumos par darbību leģionā.

Otrā pasaules kara gaitā nacistu administrācija iekļāva leģionā arī t. s. policijas bataljonus. Atsevišķi cilvēki, kas bija dienējuši šajos bataljonos, pēc kara tika tiesāti par piedalīšanos holokaustā un noziegumos pret cilvēci.

1944. gada beigās leģiona 15. divīziju pārcēla uz Vāciju, bet 19. divīzija tika atstāta Kurzemē, kur pēc Vācijas kapitulācijas 1945. gada 8. maijā tā sagaidīja kara beigas.

Pēc kara bijušos leģiona karavīrus pakļāva dažādām pārbaudēm un viņu iespējamo iesaisti kara noziegumos izvērtēja gan Rietumu sabiedrotās valstīs, gan PSRS okupācijas varas drošības iestādes Latvijā.

ASV, Lielbritānija un Francija jau 1946. gadā pauda savu attieksmi pret Latviešu un Igaunņu leģionā mobilizētajiem, viņiem piešķīra politisko bēgļu statusu, un viņi drīkstēja palikt uz dzīvi Rietumos. To apliecina arī fakts, ka daļai no agrākajiem latviešu leģionāriem ASV karaspēka sardžu rotu sastāvā uzticēja apsargāt apsūdzētos Vācijas nacistu vadoņus Nirnbergas starptautiskā kara tribunāla laikā.

Savukārt tie leģionā mobilizētie vīri, kuri pēc kara atradās šaipus dzelzs aizkaram un nonāca Sarkanās armijas gūstā, piedzīvoja pratināšanas, izsūtīšanu un ieslodzījumu, vergu darbu gulaga nometnēs Sibīrijā. Nereti tiem piesprieda arī nāvessodu.

Daļa leģionāru kļuva par nacionālajiem partizāniem, lai pretotos padomju okupācijas varai. Šī cīņa tika zaudēta PSRS militārā pārspēka priekšā. Nacionālie partizāni tika notiesāti uz ilgiem ieslodzījuma gadiem nometnēs vai nošauti.

Tos, kuri pēc soda izciešanas atgriezās mājās, Latvijas PSR Valsts drošības komiteja paturēja savā redzeslokā un noteica tiem dažāda rakstura ierobežojumus mūža garumā (līdz pat VDK likvidācijai 1991. gadā). Ierobežojumi padomju laikā skāra arī leģionāru ģimenes locekļus – viņu bērniem bija problemātiski iegūt augstāko izglītību vai izvirzīties darbā.

Okupētās Latvijas iedzīvotāju, īpaši bēdīgi slavenās Arāja komandas dalībnieku, veiktās zvērības Otrā pasaules kara laikā attiecas uz kārtības dienesta (vēlāk – policijas) bataljoniem, nevis leģionu. Apjomīgās vervēšanas akcijās Vācijas okupētajās teritorijās izveidotajā Ostlandē, kuras sastāvā bija iekļauta arī Latvija, nacisti līdz kara beigām no dažādu tautību Latvijas iedzīvotājiem saformēja 49 policijas bataljonus, kas piedalījās soda akcijās pret partizāniem Baltkrievijā, tika iekļauti Salaspils nometnes, Rīgas un Varšavas geto ārējā apsardzē, kā arī konvojēja ebrejus uz nošaušanas vietu Rumbulā. Šīs vienības tika izveidotas un darbojās pirms Latviešu leģiona dibināšanas 1943. gadā.

1943. gadā vairākus policijas bataljonus iekļāva Latviešu leģiona sastāvā. To vidū bija atsevišķi tā saucamās latviešu drošības palīgpolicijas vienību locekļi, kuri iepriekš bija darbojušies SD³ pakļautībā, taču tas nepadara Latviešu leģionu par noziedzīgu veidojumu. Turklāt nacistu dokumenti liecina, ka leģionāru vidū valdīja visai spēcīgs pretvācu noskaņojums.

³ SD

(vācu val. *der Sicherheitsdienst*) –

nacistiskās Vācijas iekšējās drošības un izlūkošanas dienests, kura uzdevums bija „atklāt nacionālsociālistiskās idejas ienaidniekus”.

🏠 [uz saturu](#)

LATVIJAS VALSTS NOSTĀJA

Kopš valstiskās neatkarības atgūšanas 1991. gadā Latvijas Republika stingri nosoda visas totalitārās ideoloģijas un Otrā pasaules kara laikā pastrādātos noziegumus pret cilvēci un kara noziegumus. Pēdējo skaitā ietilpst arī nelikumīgā Latvijas iedzīvotāju mobilizācija Latviešu leģionā, tādēļ 16. marts Latvijā Republikā nav oficiāla piemiņas diena.

Taču Latvijas valsts garantē iedzīvotāju konstitucionālās tiesības uz vārda un uzskatu brīvību (Latvijas Republikas Satversmes 100. pants), kas ietver arī vēstures notikumu izpratnes un interpretācijas brīvību.

Vēstures lapaspuses netiek rakstītas tikai ar baltu vai melnu krāsu. Otrais pasaules karš saistīts ar okupācijas režīmu un to atbalstītāju izdarītajiem kara noziegumiem un noziegumiem pret cilvēci. Būtiski ir nošķirt noziegumu izdarītājus no frontē kritušo piemiņas. Karš un okupācijas varu represijas piespieda Latvijas iedzīvotājus cīnīties gan vienā, gan otrā frontes pusē, lika karot brālim pret brāli, tēvam pret dēlu, sadalīja tautu, sašķēla Latviju. Šodien ir svarīgi neatjaunot frontes līniju, bet kopīgi apzināties traģiskās vēstures mācības, nepieļaut politizāciju, radikālismu un neiekrist provokāciju slazdos.

🏠 uz saturu

PAPILDU INFORMĀ- CIJA

Ezergailis, Andrievs (Ed.) (1997)

The Latvian Legion: Heroes, Nazis, or vVctims?: a Collection of Documents from OSS War-crimes Investigation Files, 1945–1950.

Rīga: Historical Institute of Latvia.

Ezergailis, Andrievs (sast.) (1998)

Latviešu leģions: varoņi, nacisti vai upuri? No Amerikas Savienoto Valstu Nacionālā arhīva kara noziegumu izmeklēšanas materiāliem 1945–1950.

Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.

Lācis, Visvaldis (2006)

The Latvian Legion: According to Independent Observers.

Rīga: Jumava.

Režisores Ināras Kolmanes un vēsturnieka Ulda Neiburga filma par Latvijas leģionu. Tajā īsi aplūkoti svarīgākie vēstures fakti un iekļautas bijušo karavīru un viņu ģimenes locekļu liecības par piedzīvoto:

<http://www.latfilma.lv/d/148/>

Filmu studijas „Deviņi” filma „Latvian Legion”:

<https://www.youtube.com/watch?v=MHtcgaeC4T8>

Latvijas Valsts prezidenta Andra Bērziņa nostāja un skaidrojums par Leģionāru atceres dienu:

http://www.president.lv/pk/content/?art_id=19234

Muižnieks, Nils; Zelče, Vita (red.). (2011)

Karojošā piemiņa. 16. marts un 9. maijs.

Rīga: Zinātne.

🏠 uz saturu

EKSPERTI LEĢIONĀRU ATCERES DIENAS JAUTĀJU- MOS

Dr. hist. Uldis Neiburgs,

Latvijas Okupācijas muzeja vēsturnieks

Dr. hist. Kārlis Kangeris,

LU Latvijas Vēstures institūta pētnieks

Dr. hist. Ainārs Lerhis,

Austrumeiropas politikas pētījumu centra valdes priekšsēdētājs,
LU Latvijas Vēstures institūta vadošais pētnieks

Dr. habil. hist. Inesis Feldmanis,

LU Vēstures un filozofijas fakultātes Rietumeiropas un Amerikas jauno
un jaunāko laiku vēstures katedras vadītājs

Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns,

LU Filozofijas un socioloģijas institūta pētnieks